

Історико-географічні передумови та особливості договірно-правового оформлення українсько-румунського морського кордону

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин ВНУ ім. Лесі Українки

Проаналізовано історико-географічні особливості делімітації континентального шельфу та виняткових економічних зон між Україною та Румунією. Розглянуто основні проблеми визначення та встановлення українсько-румунського кордону в межах Чорного моря, вплив їх вирішення на подальші двосторонні відносини.

Ключові слова: континентальний шельф, виняткова морська економічна зона, делімітація, демаркація, Чорне море, морський кордон.

Копачинская Г. В. Историко-географические предпосылки и особенности договорно-правового оформления украинско-румынской морской границы. Проанализированы историко-географические особенности делимитации континентального шельфа и исключительных экономических зон между Украиной и Румынией. Рассмотрены основные проблемы определения и установления украинско-румынской границы в пределах Черного моря, влияние решения на ведение последующих двусторонних отношений.

Ключевые слова: континентальный шельф, исключительная морская экономическая зона, делимитация, демаркация, Черное море, морская граница.

Kopachinska H. V. Historical and Geographical Backgrounds of the Ukrainian-Romanian Maritime Borders Legal Registration. Historical and geographical features of the continental shelf and the exceptional economic areas delimitation between Ukraine and Romania are analyzed. The basic problems of the Ukrainian-Romanian border within the limits of the Black sea determination and establishment are considered. Its influence on the subsequent bilateral relations is investigated.

Key words: continental shelf, exceptional marine economic area, delimitation, demarcation, Black sea, marine border.

Постановка наукової проблеми та її значення. Україна є морською державою, тому їй доводиться вирішувати питання делімітації морських кордонів. З погляду проблеми принципів та методів делімітації особливий інтерес становить північно-західна частина Чорного моря (розмежування між Україною та Румунією). Географічні умови у цьому районі увібрали в себе чи не всі можливі проблеми з позицій делімітаційного процесу. Ситуація також ускладнюється наявністю ряду додаткових обставин, що впливають на визначення підходів щодо справедливої лінії делімітації. Питання визначення державного кордону між Україною та Румунією було не дуже складним, чого не можна сказати про розмежування континентального шельфу та виняткових економічних зон. Тому дослідження історико-географічних передумов формування українсько-румунського морського кордону є надзвичайно важливим для формування відповідної стратегії морської діяльності нашої держави та остаточного вирішення проблемних питань формування і функціонування її морських кордонів, а саме морського кордону в межах Азово-Керченської акваторії.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідженням історико-географічних особливостей формування і функціонування морських кордонів України займалися науковці різних галузей, а саме М. Дністрянський [1], І. Караман [2], М. Кулик [3], Д. Ніколаєнко [5] та ін. Дослідники у своїх працях наводять короткий історичний екскурс, що стосується формування морських кордонів України із сусідніми країнами, також характеризують стан договірно-правової бази з цього питання з тією чи іншою країною-сусідом. На особливу увагу заслуговують праці М. О. Трюхана [6], який із 1993 р. є членом та експертом українських комісій із делімітації та демаркації державного кордону України. Він у своїх працях із позицій експерта-картографа фахово розглядає питання картографо-геодезичного забезпечення договірно-правового оформлення державного кордону, у тому числі й морського.

М. З. Кулик [3], фахівець із морського права, у науковій публікації «Шляхи інтенсифікації вирішення проблем делімітації морських просторів України в північно-західній частині Чорного моря» звертає увагу більше на практичну сторону питання делімітації кордонів, ніж на теоретичну. І. Караман [2] у праці «Міжнародно-правовий статус острова Зміїного» досліджує питання делімітації континентального шельфу та виняткових економічних зон між Україною та Румунією. Він зосередив свою увагу на аспектах теоретичного характеру, зокрема розглядаючи юридичний статус о. Зміїного та його вплив на процес делімітації українсько-румунського морського кордону.

Аналіз останніх публікацій показує, що особливості формування і функціонування українсько-румунського морського кордону досліджувалися достатньо, проте комплексного історико-географічного дослідження цієї проблеми з політико-географічного погляду немає. Ця проблема переважно висвітлюється в інформаційному режимі, на сторінках періодичної преси, що зумовлює потребу узагальнити та провести глибший історико-географічний аналіз комплексу проблем й особливостей, пов'язаних із формуванням і функціонуванням українсько-румунського морського кордону, для забезпечення відповідної морської політики нашої держави та вирішення інших спірних питань стосовно остаточного формування державного морського кордону з іншою сусідньою державою – Російською Федерацією.

Мета статті – дослідження історико-географічних передумов та особливостей договірно-правового оформлення українсько-румунського морського кордону.

Основними **завданнями**, котрі вирішувалися в процесі дослідження, були:

- вивчення історико-географічних передумов договірно-правового оформлення українсько-румунського морського кордону;
- аналіз наявних проблем стосовно делімітації континентального шельфу та виняткових морських економічних зон між Україною та Румунією в межах Чорного моря;
- визначення характерних рис цих проблем;
- дослідження стану вирішення спірних делімітаційних питань на сучасному етапі та їх впливу на двосторонні відносини між сусідніми державами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Формування сучасної Української держави розпочалося з прийняття двох важливих політичних документів – Декларації про державний суверенітет (16.07.1990 р.) та Акта проголошення незалежності України (24.08.1991 р.) [1]. Відповідно до положень п'ятого розділу Декларації «Територіальне верховенство» Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території. В Акті проголошення незалежності України наголос було зроблено на те, що «територія України є неподільною і недоторканою», а на її території «мають чинність виключно Конституція і закони України». Наступним кроком на шляху правового врегулювання новосформованих суспільних відносин у сфері територіальної організації держави стало прийняття Закону України від 12.09.1991 р. № 1543-ХІІ «Про правонаступництво України» [4]. Цей Закон визначив, що державний кордон Союзу РСР, який відмежовує територію України від інших держав, є державним кордоном України (ст. 5). Згодом згідно з Постановою Верховної Ради № 2608-ХІІ від 17.09.1992 р. Україна приєдналася до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. Хоча цей крок і не передбачав конкретного механізму для реалізації основних положень згаданого вище закону, але Україна завдяки йому стала правонаступницею Радянського Союзу на рівні з іншими новоутвореними незалежними державами колишнього СРСР [5].

Відповідно до Закону України «Про державний кордон України» державним кордоном є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору (ст. 1) [11]. Ця лінія та вертикальна поверхня, що проходить через неї, визначають межі державної території й установлюються у міжнародних договорах, учасниками яких є Україна. У процесі формування України як молоді незалежної держави було визначено і встановлено її сухопутні кордони, проте проблемними лишаються питання формування і функціонування морських кордонів України.

Складним і проблематичним був процес установлення українсько-румунського державного кордону, особливо питання щодо розмежування морських просторів, континентального шельфу та виняткової (морської) економічної зони між сусідніми державами у північно-західній частині Чорного моря.

Територіальний спір із Румунією було успадковано ще від часів СРСР. 15 вересня 1947 р. набув чинності Паризький мирний договір СРСР із Румунією, який встановив сухопутну ділянку радянсько-румунського кордону (у т. ч. кордон по р. Тиса, Прут та Дунай). Цей договір підбив підсумки Другої світової війни і встановив основи повоєнного територіального розмежування в Європі. Для його делімітації на картах великого масштабу та демаркації на місцевості 4 лютого 1948 р. між урядами СРСР та Румунії було укладено Протокол про уточнення проходження радянсько-румунського кордону [3]. 23 травня 1948 р. між Румунією та СРСР було укладено ще один протокол, згідно з яким острів Зміїний «був повернутий Радянському Союзові Румунською Народною Республікою і був включений до складу СРСР» [2]. 27 лютого 1949 р. за результатами роботи змішаної демаркаційної комісії було підписано Акт про демаркацію та Протокол-опис проходження лінії радянсько-румунського державного кордону. 27 лютого 1961 р. у Бухаресті підписано Договір про режим радянсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань. Цей документ завершив формування правової основи радянсько-румунського кордону [3].

Більш складним і суперечливим був процес стосовно встановлення розмежувань у північно-західній частині Чорного моря, котрий тривав двадцять років – від 1967-го до 1987 р., і так і не завершився на початок 1990-х рр. [5]. Румунська сторона претендувала на кілька островів у гирлі Дунаю, зокрема на острів Зміїний (0,17 км²), що суперечило і не відповідало баченням уряду СРСР. Нова політична ситуація, що змінила загальний контекст питання про кордони, почала формуватися після повалення комуністичного режиму в Румунії та здобуття Україною незалежності.

Незалежність України Румунія визнала на початку 1992 р. 1 лютого 1992 р. у Давосі (Швейцарія) відбулася зустріч президентів та міністрів закордонних справ України і Румунії, під час якої підписано Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин [5]. Проте територіальні питання між Україною та Румунією не були зняті з порядку денного двосторонніх відносин. Упродовж 1993–1995 рр. румунська сторона надіслала до МЗС України декілька нот, оголосивши (в односторонньому порядку і з порушенням чинних норм міжнародного права та відповідної процедури) Договір про режим радянсько-румунського кордону 1961 р. та Протокол про уточнення лінії проходження радянсько-румунського державного кордону від 1948 р. були такими, що втратили чинність [1]. У такий спосіб офіційний Бухарест в односторонньому порядку намагався дезавувати договірно-правову базу українсько-румунського державного кордону з тим, щоб штучно створити ситуацію формування міждержавного кордону «із чистого аркуша». Щоправда, водяними знаками на цьому зовні чистому аркуші проглядалися впізнавані контури Великої Румунії взірця 1918 р.

У 1997 р. було підписано базовий українсько-румунський договір, яким підтверджувався юридично існуючий між двома державами кордон. Проте узгодження опису детальної його делімітації в конкретному договорі щодо режиму кордону затягнулося аж до 2003 р. Ця подія відбулася згідно з наповненням конкретним змістом Договору про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією, укладеного в тому ж 1997 р. 17 червня 2003 р. Президент України Л. Кучма та Президент Румунії І. Ілієску підписали у Чернівцях Договір про режим українсько-румунського державного кордону [1]. Цей Договір забезпечив остаточне правове оформлення українсько-румунського державного кордону на засадах правонаступництва держав та його непорушності з фіксацією точних географічних координат його крайньої точки у секторі Чорного моря.

Найсуперечливішим моментом у визначенні українсько-румунського кордону було питання стосовно делімітації виняткових економічних зон та континентального шельфу в Чорному морі, включаючи о. Зміїний. Цей острів розміщений у Чорному морі на відстані 35 км на схід від узбережжя в територіальних водах України. Сьогодні острів перебуває у складі Кілійського району Одеської області. Проте несприятливі умови для проживання на о. Зміїному та недостатня державна підтримка цієї території негативно позначилися на її соціально-економічному розвитку.

Від 1998-го до 2004 р. делегації України і Румунії провели 24 раунди переговорів стосовно визначення румунсько-українського морського кордону, проте позитивного результату не було досягнуто [3]. Румунська сторона під час переговорів наполягала на тому, що острів Зміїний – це скелясте формування і згідно з пунктом 3 статті 123 Конвенції ООН із морського права не повинен

впливати на розмежування економічної зони і континентального шельфу між Україною і Румунією. Українська делегація неодноразово наголошувала на необхідності врахування острова Зміїного під час проведення лінії розмежування територіальних морів України і Румунії. Зазначена позиція ґрунтувалася на нормі пункту 1 статті 121 Конвенції ООН із морського права. Далі румунська сторона вийшла з переговорного процесу й 16 вересня 2004 р. подала меморандум до Міжнародного суду ООН у Гаазі, який передбачає врегулювання спірних питань делімітації морських просторів між державами. Румунська сторона попросила Міжнародний суд розмежувати континентальний шельф та виняткову (морську) економічну зону з Україною, основний акцент при цьому роблячи на визначення статусу острова Зміїний.

Після ознайомлення з румунським меморандумом Україна 6 травня 2006 р. подала в Міжнародний суд ООН контр-меморандум. Після цього сторони перейшли до судової сторони справи. Наріжним каменем суперечки став статус острова Зміїний. Румунія наполягала на формулюванні «скеля», яке доводить непридатність території для проживання та господарської діяльності. Україна ж доводила, що Зміїний – острів із населенням 30 осіб з активною розбудовою туристичної інфраструктури. Острівний статус Зміїного мав закріпити право України на розміщену поруч зі спірною територією ділянку моря, шельф якої багатий на природні ресурси, адже у 2001 р. за 40 км від Зміїного було знайдено поклади близько 10 млн т нафти і 10 млрд кубометрів газу [4].

Географічних та наукових критеріїв диференціації острова чи скелі немає, але все ж таки різниця між ними існує. Відповідно до Конвенції ООН із морського права 1982 р. міжнародно-правовий режим островів регулюється єдиною статтею – ст. 121 «Режим островів», де вказується на основні вимоги, що ставляться до острова. Зміїний як острів повною мірою задовольняє всі три вимоги положення 1 ст. 121: 1) острів дійсно є природно створеною ділянкою суші з багатою культурною, археологічною, геологічною і біологічною спадщиною; 2) острів оточений водами Чорного моря; 3) він завжди височить на кілька десятків метрів над пересічним рівнем Чорного моря.

Із географічного та екологічного поглядів острів є повноцінною геоекосистемою з усіма складовими елементами. Він має певний рельєф, геологічну будову, геоструктурні риси, значною мірою вкритий осадовим шаром, на якому розвивається ґрунтовий покрив, заселений острівним комплексом рослин і тварин, зазнає суттєвого впливу атмосфери та моря.

Отже, Румунія намагалася довести, що острів Зміїний є «скелею» згідно зі ст. 121(3) Конвенції ООН із морського права 1982 р. Якщо румунській стороні вдалося б це довести, то «скеля» не може мати виняткових економічних зон і шельф, а лише територіальне море і прилеглу зону. Окрім мінімального впливу такої «скелі» на делімітацію континентального шельфу та виняткової економічної зони двох країн, не було б потрібно українського дозволу на розвідку і видобуток природних ресурсів шельфу навколо острова, як і ліцензій на проведення риболовецької діяльності в її винятковій (виключній) економічній зоні.

Поряд із проблемою правомірної наявності в острова Зміїного своєї виняткової (морської) економічної зони і свого континентального шельфу перед Україною постала ще й проблема, пов'язана з міжнародно-правовим розмежуванням морських просторів між Україною та Румунією. Під час вирішення цієї проблеми необхідно було враховувати, що вона охоплює низку питань, серед яких як основні можна виділити такі: питання про вибір вихідної точки для початку проведення лінії розмежування виняткової (морської) економічної зони України і Румунії, а отже, і розмежування їхнього континентального шельфу; питання про вибір методу розмежування цих морських просторів; питання про характеристику загальної конфігурації узбережжя України і Румунії в районі розмежування. Від вирішення цих питань залежало вирішення всієї проблеми.

У вересні 2008 р. розпочалися судові слухання у справі встановлення морського кордону між Україною та Румунією. Варто зазначити, що в міжнародній практиці не було ще рішень Міжнародного суду щодо розмежування морських просторів між державами, які б не ґрунтувалися на засадах компромісу. Суд завжди приймав компромісні рішення, тобто такі, що на 100 % не задовольняють жодну зі сторін. Не стало винятком і рішення Міжнародного суду, що стосувалося питання делімітації континентального шельфу та виняткових економічних зон України і Румунії [2].

Рішення було прийнято 3 лютого 2009 р. і мало такий зміст: «Із Точки 1, про що домовлялися Сторони в Статті 1 Договору про режим українсько-румунського державного кордону 2004 р., лінія єдиного морського кордону делімітації континентального шельфу й виняткові економічні зони

Румунії і України в Чорному морі будуть проходити в зоні територіального моря України, яка охоплює 12 морських миль навколо острова Зміїний, до точки 2 (координати: 45°03'18,5" пн. ш. до 30°09'24,6" сх. д.), причому зона пересікає лінію, рівновіддалену від прилеглих берегів Румунії і України. З Пункту 2 лінія делімітації буде рівновіддаленою, проходячи через Пункт 3 (координати: 44°46'38,7" пн. ш. і 30°58'37,3" сх. д.) і Пункт 4 (координати: 44°44'13,4" пн. ш. і 31°10'27,7" сх. д.) до Пункту 5 (координати: 44°02'53,0" пн. ш. і 31°24'35,0" сх. д.). З Пункту 5 лінія морського кордону проходить уздовж лінії, рівновіддаленої від протилежних узбережжів Румунії та України, на південь, починаючи з геодезичного азимуту 185°23'54,5" до зони, де можуть зачіпатись інтереси третіх сторін» (рис. 1) [5].

Рис. 1. Лінія делімітації згідно з рішенням Гаазького суду [5]

Рішенням суду було визначено лінію морського кордону, що розділяє континентальний шельф та виняткові економічні зони Румунії та України в Чорному морі. Таке проходження лінії розмежування майже відтворило лінію, яку запропонувала радянська сторона на переговорах про розмежування з Румунією ще у 1987 р.

Внаслідок прийняття рішення Міжнародним судом ООН 3 лютого 2009 р. щодо розмежування морського кордону між Україною та Румунією виграли обидві сторони. Адже це рішення є правильним та справедливим, завдяки йому дві сусідні держави отримали змогу продовжувати розробки належних їм чорноморських шельфів, які були закриті на час розгляду цієї справи в суді, та концентрації своїх зусиль на проблемах безпеки й стабільності у Чорноморському регіоні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження історико-географічних передумов формування морських кордонів України є надзвичайно важливим на сучасному етапі становлення її як незалежної європейської держави. Активна й ефективна морська діяльність України є однією з важливих умов гарантування економічної, військово-політичної і національної безпеки. За роки незалежності України, її керівництвом вживались комплексні державно-управлінські заходи з метою державного врегулювання нагальних питань договірно-правового оформлення державного морського кордону. Внаслідок рішення Міжнародного Суду ООН було

визначено і встановлено українсько-румунський морський кордон, що дало змогу покращити двосторонні відносини між сусідніми державами та сконцентрувати свої зусилля на проблемах безпеки і стабільності в Чорноморському регіоні. Дослідження історико-географічних передумов формування і функціонування українсько-румунського морського кордону є необхідним для вирішення проблемних питань визначення і встановлення морських кордонів нашої держави з іншим її сусідом – Російською Федерацією та забезпечення активного функціонування України як суб'єкта міжнародних відносин.

У подальших дослідженнях перспективним убачається комплексне вивчення історико-географічних передумов й особливостей визначення та встановлення українсько-російського морського кордону, аналіз наявних проблем, спірних питань та шляхів їх вирішення.

Список використаної літератури

1. Дністрянський М. С. Кордони України / М. С. Дністрянський. – Львів : Світ, 1992. – 144 с.
2. Караман І. Міжнародно-правовий статус острова Зміїний / І. Караман // Право України. – 2007. – № 9. – С. 118–122.
3. Кулик М. З. Шляхи вирішення проблеми розмежування морських просторів України / М. З. Кулик // Держава і право : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 35. – С. 595–600.
4. Копачинська Г. В. Проблеми формування морських кордонів України / Г. В. Копачинська, Н. Н. Коцан // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Геогр. науки. – 2010. – № 15. – С. 78–85.
5. Николаенко Д. В. Новая конфликтность и картографическое обеспечение делимитации государственных границ в Мировом океане [Электронный ресурс] / Д. В. Николаенко, О. С. Бойко // Градостроительство и территориальное планирование. Вып. 34. – К. : КНУБА, 2009. – Режим доступа : <http://www.hiv-aids-epidemic.com.ua/new%20articles-100.htm>.
6. Трюхан М. О. Географічні аспекти розмежування морських просторів України / М. О. Трюхан // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. – Вінниця : Антекс-УЛТД, 2004. – Вип. 4. – С. 275–278.

Адреса для листування:
43000, м. Луцьк,
вул. Винниченка, 28, кім. 205.

Статтю подано до редколегії
17.01.2012 р.

УДК 911.3:1(047.37)

Ю. О. Кисельов – кандидат географічних наук,
доцент, докторант кафедри економічної і соціальної
географії Львівського національного університету
імені Івана Франка

Геософічний підхід як феномен постнекласики в суспільно-географічних дослідженнях

*Роботу виконано на кафедрі економічної
і соціальної географії ЛНУ ім. І. Франка*

Висвітлено суть геософічного підходу в суспільно-географічних дослідженнях. Обґрунтовано можливість використання цього наукового підходу в усіх основних галузях суспільної географії. Наведено приклади застосування геософічного підходу в демогеографії – під час вивчення проблем відтворення населення та міграцій, в економічній географії – у контексті питань реіндустріалізації старопромислових регіонів, у соціальній географії – у дослідженнях геокультурної сфери, в політичній географії – під час аналізу електорально-географічних даних. Доведено, що геософічний підхід належить до постнекласичних методологічних розробок у географії.

Ключові слова: геософія, постнекласика, «софіїність», геософічний підхід, суб'єкт-об'єктна збіжність.